

מעדני שבת

פרשת בלק תשפ"ג

גליון שנ"ג

— מעדנים על הפרשה בהלכה ובאגדה —

נערך בס"ד ע"י מתתיהו אליהו הכהן זילביגר

סתם יינם

גוי הנוגע בין של ישראל בלא שכשוך מבוואר בשו"ע (סעי' י"א) שאינו אסור בהנאה, והש"ך שם (סק"ל) כתב דלדין דק"ל שכל מקום שמן הדין מותר בהנאה לדין מותר בשתייה במקום הפסד ה"ה הכא. באופן שלא נגע הגוי בין עצמו אם הוא כחו הרי הוא אסור, וכמבואר בשו"ע (קכ"ד י"ח) נטל עובד כוכבים כלי של יין והגביהו ויצק היין, אע"פ שלא שכשך, נאסר, שהרי בא היין מכחו.

באופן שהוא נוגע בין ע"י דבר אחר ולא בידו ממש כתוב בשו"ע (סעי' כ"ד) שאם הוא שלא בכוונה, כגון שהיה מהלך ונגע בגדו שלא בכוונה, וכן אם נתכוין ליגע בו ע"י דבר אחר אלא שאינו יודע שהוא יין, מותר אפי' בשתייה. הרמ"א כתב בזמן הזה שהגויים לא עובדים ע"ז, כל מגען מקרי שלא בכוונה, ולכן אם נגע בין על ידי דבר אחר, אף על פי שיוודע שהוא יין וכוון ליגע בו, מותר אפילו בשתייה, דמקרי מגע על ידי דבר אחר שלא בכוונה, והוא הדין אם נגע, אפילו בידו בלא כוונת מגע או שלא ידע שהוא יין, שרי אפי' בשתייה. ואין לפרסם הדבר בפני עם הארץ.

ראית גוי

הדרכי תשובה (קכ"ג סק"ב) כתב בשם ספר טעמי מצות (להרב מנחם הבללי) שאנשי מעשה מחמירים על עצמם שאפי' בראיית היין לא היו שותין אע"פ שלא נגע בו, כי גוי הרואה נתאוה לו במחשבתו וסתם מחשבת גוי לע"ז. בפשטות משמע שדין זה הוא דוקא בגוי ולא בישמעאלי כיון שאינו עובד ע"ז. והרבה נקטו שדין זה הוא דוקא אם הגוי רואה את היין עצמו פתוח ולא בראה יין שבבקבוק.

יין מבושל

איתא בגמ' (ע"ז ל'). יין מבושל אין דין יין נסך וכ"ה בשו"ע (קכ"ג ג') יין מבושל שלנו שנגע בו גוי מותר, ומאימתי נקרא מבושל משהרתיח על גבי האש. טעם ההיתר כתב הרמב"ם (מאכ"א י"א ט') כי אין מתנסך לע"ז אלא יין שראוי להקריב על גבי המזבח, ולפיכך יין מבושל מותר כיון שאינו ראוי למזבח אינו חשש ניסוך. אך הרא"ש שם תמה דכיון שגזרו על יינן משום בנותיהן וכי משום שהרתיחו לא שייכא הך גזירה, ואפשר לפי שהמבושל אינו מצוי כל כך ומילתא דלא שכיחא לא גזרו ביה.

הדרכי תשובה כתב בשם ספר בני דוד דין מבושל דמותר היינו דוקא אם ידע הגוי שהוא מבושל. אך הזבחי צדק (ג' נ') חולק ומתיר גם כשהגוי אינו יודע. ולכאור' הוא תלוי בנ"ל שלפי הרמב"ם צריך שהגוי יודע ורק בזה אין חשש ניסוך, אבל לדעת הרא"ש ההיתר משום שאינו שכיח ואין נ"מ אם הגוי יודע מזה.

המנחת שלמה (א' כ"ה) כתב אינני יודע איך אפשר להקל ולסמוך על פיסטור לחושבו כמבושל הרי לא ניכר בו שום שינוי ולא נחסר כלל מהמדה וגם לא נשתנה כלל טעמו וריחו וכולם קורין אותו בשם יין סתם ולא יין מבושל, וגם יין כזה הרי שכיח ומצוי מאד. וכן מחמיר בתשובות והנהגות (ג' רס"ב) שהרי יסוד טעם ההיתר דין מבושל הוא מחמת שאינו מצוי ומלתא דלא שכיחא לא גזרו וצריך שיהיה ניכר בטעמו או בריחו ולכן ראוי עדיין לחשוש בו ליין נסך. מאידך האגרות משה (י"ד ג' ל"א) מקיל.

כתיב (כה, א) 'וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב כו', הרמב"ן (עבודה זרה ל"ו:) מביא פרקי ר' אליעזר שבאותו זמן גזר פנחס על היין של גוים.

בגמ' (ע"ז ל"ו:) מבוואר שב"ש וב"ה גזרו י"ח דברים וחד מניהו הוא שגזרו על יינן משום בנותיהן. הרמב"ן מיישב שפנחס גזר איסור שתיה ואתו אינהו גזרו אפי' בהנאה, או לא פשטה תקנת פנחס.

הנה כאן משמע בגמ' שהוא משום בנותיהם, וקשה שבגמ' (כ"ט:) משמע שהוא משום יין נסך, תוס' שם מפרש דודאי עיקר גזירה דסתם יינם משום בנותיהן הוא מיהו לא היו אוסרים אותו בהנאה מטעם זה, מידי דהוה אבישול ופת עכו"ם שאסורים משום בנותיהן ואינן אוסרים בהנאה, אלא עבדו רבנן כיון נסך גמור שנתנסך לפני ע"ז שאסור מן התורה משום דדמי ליה.

הרמב"ן כתב שהחשש ניסוך לא מספיק טעם לאסור משום דאם איתא דנסכיה לא הוה מזבין ליה או אהני גזירה להיכא דידעינן דלא ניסך כגון מגעו שלא בכוונה.

מבוואר בגמ' (חולין ד'): שייך של מומר אסור כמו יין של גוי, הרמב"ן כתב שם שאף על פי שאין בבנותיו איסור חתנות מן התורה מ"מ כגוי גמור הוא ובכלל גזירתן. בספר האשכול וכן פוסק החזו"א (י"ד מ"ט ז') מבוואר שמחלל שבת בפרהסיא רק אוסר בשתייה ולא בהנאה כמו ישמעאלי כי אע"פ שדינו כגוי הרי אינו עובד ע"ז.

הנה באופן שהוא קונה מהגוי יין שלו בזה יש חשש משום בנותיהם אבל באופן שהגוי נוגע בין של ישראל כתב הרא"ש (פרק ד' ז') שהוא אינו משום בנותיהן אלא רק משום יין נסך. ולפי הרמב"ן שהטעם שאין חשש ניסוך הוא משום שהגוי אינו מוכרו א"כ כאן בין של ישראל יש חשש ניסוך. ומ"מ הרמב"ן (ל"ו:) כתב שגם בין של ישראל והגוי נגע בו שייך טעם של בנותיהם ולכן הוא נאסר גם באופן שהגוי נגע בין שלא בכוונה ואין חשש ניסוך.

הנה אם האיסור משום בנותיהן מובן מה שהגוי אוסר יינו של ישראל ולא נאמר בזה הכלל שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו, ואם הוא משום חשש ניסוך צ"ל שזה נחשב מעשה וע"י מעשה אדם אוסר דבר שאינו שלו.

השו"ע (קכ"ג א') פוסק סתם יינם של גוי אסור בהנאה וה"ה למגעם בין שלנו. ומ"מ מבוואר (בסי' קכ"ד ו') גוי שאינו עובד ע"ז יינו אסור בשתייה ומותר בהנאה, ומגען בין שלנו שוה ליינם שאסור בשתייה.

הרמ"א (קכ"ג) כתב שכיון שהוא משום גזירת יין שנתנסך לע"ז ובזמן הזה אינו שכיח שהאומות מנסכים לע"ז לכן יש אומרים דמגע גוי בין שלנו אינו אוסר בהנאה רק בשתייה. וכן סתם יין שלהם אינו אסור בהנאה. ומה"ט מותר לגבות בחובו מן הגוי סתם יינם, מפני דהוי כמציל מידם וה"ה בשאר הפסד אבל לכתחלה אסור לקנותו ולמכרו כדי להשתכר בו.

השו"ע (קכ"ד י') כתב מגע גוי לאסור בהנאה צריך שלשה תנאים: אחד שיתכוין ליגע, לאפוקי תינוק שנגע דלאו בר כוונה הוא וכן לאפוקי נפל לבור ועלה מת, שני שידע שהוא יין, ושלישי שלא יהא עוסק בדבר אחר.

כתיב (כב, ו) 'את אשר תברך מבורך ואשר תאור יואר'. קשה מדוע בברכה לא כתיב יבורך. השפת אמת מפרש שבאמת אין לרשע כח לברך רק לקלל, כי טוב עין הוא יבורך ולא רע עין, ולכן לא כתיב יבורך ורק כתיב מבורך דהיינו מי שבעצם מבורך מצד עצמו ובלעם ראה שאינו יכול לקללו הרי הוא מבורך, ר"ל מזה שבלעם ברכו ולא קללו רואים שהוא כבר מבורך, אבל בקללה כתיב יואר כי בכח רע עין שלו הוא יכול לקלל. ועדיין קשה מה היה צורך בנס כ"כ גדול שדבריו נהפכו לברכה הא מספיק שהקב"ה לא לקיים קלליו. החיד"א (נחל קדומים) מפרש שודאי לא היתה הכונה שאם יקללם ישיגם נזק כי הקב"ה שומר ישראל לא יקיים הקללה, אבל יש חשש שאם ח"ו ישיגם עונש מצד שיחטאו לעתיד כלל ישראל יאמרו שקללת בלעם גרמה ולא יחשבו כי חטאתם גורם להם.

כתיב (כב, כח) 'כי הכיתני זה שלש רגלים', ברש"י מפרש רמז לו אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים בשנה, ויש להתבונן מאי אולמא דשלש רגלים יותר משאר מצות שבתורה. שם משמואל מפרש דהנה אמרו חז"ל (אבות פרק ה') עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה מתלמידיו של בלעם הרשע. ונראה דג' אלה הם קנאה תאוה וכבוד שמוציאין את האדם מן העולם, עין רעה היא קנאה, ורוח גבוהה היא כבוד, ונפש רחבה היא תאוה, ומביאים לידי ע"ז ג"ע שפ"ד, קנאה לידי שפ"ד, תאוה לידי ג"ע, כבוד לידי ע"ז, כי (סוטה ד':) כל אדם שיש בו גסות הרוח כאילו עובד ע"ז.

ופסח שהוא ראשית הכנסת ישראל תחת מלכות שמים הוא היפוך ע"ז, וכמאמר חז"ל משכו ידיכם מע"ז וקחו לכם צאן של מצוה, באה בו המצוה לאכול לחם עוני רומז לרוח נמוכה, היפוך מדת בלעם שהיתה לו רוח גבוהה.

שבועות הוא לעומת התאוה, כמאמר הרמב"ם (סוף הל' איס"ב) שאין מחשבת עריות מתגברת אלא בלב פנוי מן החכמה, והכנה למתן תורה היתה פרישה, ואין התורה מתקיימת אלא במי שדעתו שפלה עליו היפך נפש רחבה.

סוכות לעומת עין רעה וקנאה, כי חג הסוכות היא היפוך מזה שהוא בטחון בה' היפוך הקנאה על זולתו אלא טובת עין. הרי כי ג' מועדים אלו משפיעים בישראל היפוך מדתו של בלעם.

כתיב (כג, כב) 'א-ל מוציאם ממצרים', פירש"י אתה אמרת הנה עם יצא ממצרים, לא יצא מעצמו אלא האלקים הוציאם.

האפריון מפרש עוד מה שבלק אמר בלשון עבר יצא, ובלעם אמר בלשון הוה מוציאם, לפי שהיו מן האומות אומרים אף כי הקב"ה הוציא את ישראל ממצרים, זאת היתה רק משנאתו למצרים ולא מאהבת ישראל, ולכן בהיות ישראל במדבר ח"ו הסיר השגחתו ואהבתו מהם, אבל האמת הוא כי גם בלכתנו במדבר הראה לנו הקב"ה אהבתו בנסים ובנפלאות שעשה עמנו, והנה כל הדרך אשר הלכו ישראל במדבר נוכל לקרוא בשם יציאה ממצרים עד בואם אל ארצם, וזה שאמר בלעם א-ל מוציאם ממצרים, כלומר לא מיבעיא כי מתחלה לא יצא מעצמו כי הקב"ה מוציאם, אלא גם עתה הקב"ה מוציאם ומוליכם ועדיין השגחתו ואהבתו אליהם, ומזה מוכח שמה שהוציאם מתחילה לא היה משנאתו למצרים אלא מאהבתו לכלל ישראל.

כתיב (כג, יא) 'ויאמר בלק אל בלעם מה עשית לי לקב איבי לקחתך והנה ברכת ברך'. החתם סופר אמר בשם רעק"א 'לקב' הם קל"ב ימי רצון שבהם אין אומרים תחנון, 'ברך' הם רכ"ב ימי הדין, ובלק ביקש מבלעם לקלל את הקל"ב ימי רצון, ועכשיו לא רק שלא קללם אלא בירך גם הרכ"ב ימי הדין.